

Взаємозв'язок принципів судово-експертної діяльності та психологічної науки із завданнями судово-психологічних експертних досліджень

Олександр Євсюков *

* Канд. пед. наук, доц., докторант ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3554-8848>, e-mail: a.evsyukov1971@gmail.com

DOI: 10.32353/khrife.1.2025.10

УДК 343.98

Надійшло 10.03.2025 / Рецензовано 24.03.2025 / Прийнято до друку 26.03.2025 /
Доступно онлайн 31.03.2025

Проаналізовано нормативно-правові акти та літературні джерела з питань судово-експертної діяльності й науки психології. Обґрунтовано підстави для диференціювання принципів судово-експертної діяльності й науки психології та їхній вплив на виконання завдань судово-психологічних експертних досліджень. Під час роботи над статтею застосовано загальні, окремі та спеціальні методи пізнання. Оскільки Основний Закон України проголошує визнання та дію в державі принципу верховенства права, запропоновано доповнити цим принципом статтю 3 Закону України «Про судову експертизу». Доведено різнобічність реалізації принципу законності: законодавством передбачено відповідальність як судового експерта за вчинені ним правопорушення, так і за правопорушення проти судового експерта. Підтримано пропозиції науковців щодо необхідності внесення змін до Кримінального кодексу України в аспекті посилення відповідальності за протиправний тиск на судового експерта. Наголошено на тому, що принцип незалежності судово-експертної діяльності є одним із провідних під час її здійснення, і розглянуто гарантії забезпечення незалежності судового експерта. Опрацьовано дискусійні питання реалізації принципів об'єктивності й повноти дослідження. Проаналізовано основні групи принципів психологічної науки: похідні із філософії, загально-психологічні та конкретно-наукові (галузеві). Увагу акцентовано на тому, що принципи судово-експертної діяльності у взаємозв'язку з основними принципами психології створюють надійні засади для проведення

судово-психологічного експертного дослідження (за умови застосування науково-обґрунтованих і перевірених методів пізнання та методик, які пройшли державні атестацію й реєстрацію і є наріжними для виконання судових експертиз цього напрямку).

Ключові слова: судово-експертна діяльність; судова експертиза; основні принципи психології; судова психологічна експертиза; принципи незалежності, законності, об'єктивності; принцип верховенства права; повнота дослідження; відображення єдності психіки та діяльності; принцип розвитку; принцип системності; принцип професійної етики.

Постановка наукової проблеми

Практика проведення судових експертиз взагалі й судових психологічних зокрема тісно пов'язана із теоретичним обґрунтуванням предмета судово-експертних досліджень і відповідних завдань, об'єктів, суб'єктів та методів судової психологічної експертизи. Кожне із цих понять і їхня сукупність мають відповідати принципам судово-експертної діяльності (далі — СЕД). На жаль, в експертній практиці доволі поширені неправильні або недостатньо обґрунтовані з погляду судової експертології уявлення про названі вище найважливіші для судової експертизи наріжні поняття. Метою цієї статті є спроба сформулювати принципи судово-психологіч-

них експертних досліджень, на підставі яких можна теоретично обґрунтувати й розробити теоретико-правові та методологічні засади різних предметних видів судової психологічної експертизи для їх систематизації й розвитку.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Диференційований підхід до формулювання принципів СЕД, безумовно, не вперше застосовано як у галузі судової експертології, так і в материнських науках та науково-методичній базі різних видів судових експертиз. У попередніх працях ми вже наводили загальну блок-схему взаємозв'язку принципів СЕД¹ (див. рис. 1).

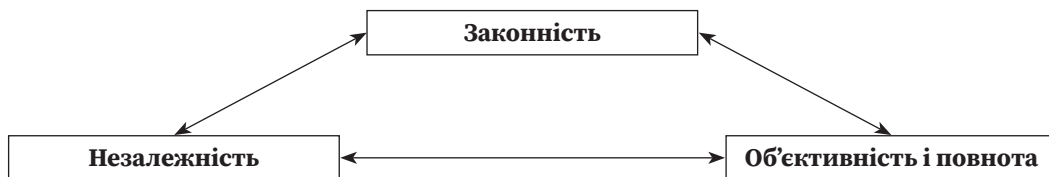

Рис. 1. Взаємозв'язок принципів СЕД

1 Євсюков О. Специфіка принципів судово-психологічної експертної діяльності. *Сучасні напрямки розвитку судової експертизи та криміналістики* : зб. Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 05.09.2024). Одеса, 2024. С. 170–173. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/320/9272/21031-1> (дата звернення: 01.02.2025).

Зокрема, ми зазначали, що ст. 3 Закону України «Про судову експертизу»² (далі — *профільний Закон*) передбачено такі принципи здійснення СЕД, як «законність», «незалежність», «об'єктивність» і «повнота» (хоча й не розкрито сутності цих понять). Натомість науковці пропонують інші засади для формулювання принципів СЕД. Наприклад, М. Щербаковський називає такі: компетентність судового експерта; можливість перевірки висновку експерта особою, яка призначила експертизу; дотримання безпеки та прав особи під час проведення експертного дослідження³. Інші науковці⁴ також працювали над виокремленням основних принципів СЕД в Україні. Саме тому вважаємо за необхідне розглянути ці поняття більш докладно, спираючись на наукові й законодавчі підходи до їх тлумачення.

Мета статті

Здійснити теоретико-правовий аналіз основних принципів СЕД і теоретичний аналіз науки психології та на під-

ставі цього сформулювати специфічні принципи діяльності судового експерта в галузі судової психологічної експертизи.

Методи дослідження

Застосовано загальні, окремі та спеціальні методи пізнання. На підставі аналізу нормативно-правових, літературних джерел, експертної практики та власного досвіду наукової і практичної діяльності автора сформульовано пропозиції з удосконалення теорії та практики судової експертизи загалом і судово-психологічних експертних досліджень зокрема.

Викладення основного матеріалу дослідження

Розпочнімо із поняття законності. Безумовно, це питання не нове в законодавчому та науковому дискурсі — воно зафіксовано в Конституції⁵ й інших законах України, до нього зверталися науковці України як в аспекті публічного

2 Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 01.02.2025).

3 Щербаковський М. Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование : учеб.-практ. пособ. Харьков, 2005. 544 с. URI: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/12421> (дата звернення: 01.02.2025).

4 Див., напр.: Жеребко О. І. Судово-експертна діяльність: сутність, принципи, організаційні основи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2010. 22 с. ; Казаров А. О. Принципи адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності у справах про адміністративні правопорушення, пов'язані з дорожньо-транспортними пригодами. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 22. С. 260—271. DOI: 10.32353/khrife.2.2020.20 (дата звернення: 02.03.2025) ; Олійник О. О., Галунько В. В., Єщук О. М. Адміністративно-правове регулювання судово-експертної діяльності : монографія. Херсон, 2015. 224 с. ; Остропілець А. В. Принципи адміністративно-правового регулювання судово-експертної діяльності в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1 (22). Т. 3. С. 197—202. URL: <http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1-3-2018/41.pdf> (дата звернення: 01.02.2025) ; Пиріг І. В., Шинкаренко І. Р. Принципи судової експертизи (*оглядова стаття*). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 221—230. DOI: 10.32353/khrife.2018.24 (дата звернення: 02.03.2025) та ін.

5 Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.02.2025).

адміністрування⁶, так і в плані аналізу конституційного й галузевого законодавств⁷.

Згідно зі ст. 8 Конституції в Україні діє принцип верховенства права⁸. Конституція має найвищу юридичну силу: закони й інші нормативно-правові акти приймають на її основі, вони повинні відповідати їй. Норми Конституції є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина безпосередньо гарантовано Конституцією⁹.

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі — КПК) загальними засадами кримінального провадження

називає верховенство права та законність¹⁰. Водночас ст. 8 КПК передбачено, що кримінальне провадження здійснюють із дотриманням принципу верховенства права, відповідно до якого людину, її права та свободи визнано найвищими цінностями: вони зумовлюють зміст і спрямованість діяльності держави, а ч. 1 ст. 9 КПК обумовлено, що під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно дотримувати вимог Конституції, цього Кодексу, міжнародних договорів, згоду на обов'язковість

- 6 Див., напр.: Мельник Р. Принцип законності vs. принцип правомірності: до питання про оновлення юридичних засад діяльності органів публічної влади. *Право України*. 2018. № 11. С. 14—31. DOI: [10.33498/louu-2018-11-014](https://doi.org/10.33498/louu-2018-11-014) (дата звернення: 01.02.2025) ; Каленіченко С. І. Сутність законності в організації та діяльності Національної поліції України. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : тези доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 17.05.2019). Харків, 2019. С. 89—91. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/42.pdf (дата звернення: 01.02.2025) ; Журавель М. В. Принцип законності в процесі розвитку державного управління в Україні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013. Т. 13. С. 220—227. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2013_13_24 (дата звернення: 01.02.2025) та ін.
- 7 Див., напр.: Братасюк М., Росоляк О. Співвідношення принципу верховенства права та принципу законності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 1 (13). С. 11—17. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/bratasyuk_m._spivvidnoshennya_pryncypu_verhovenstva_prava_ta_pryncypu_zakonnosti.pdf (дата звернення: 01.02.2025) ; Шевчук С. Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення. *Право України*. 2010. № 12. С. 326—329. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/content-pravoukr-2010-12-pravoukr_2010_12-1.pdf (дата звернення: 01.02.2025) ; Його ж. Доктрина верховенства права та конституціоналізму: історична генеза і співвідношення. *Там само*. № 3. С. 52—61. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/content-pravoukr-2010-3-pravoukr_2010_3-1.pdf (дата звернення: 01.02.2025) ; Козюбра М. Принцип верховенства права та вітчизняна теорія і практика. *Українське право*. 2006. Вип. 1 (19). С. 15—24 ; Патей-Братасюк М. Г., Гвоздецький В. Д., Мурашин О. Г. та ін. Верховенство права: традиція доктрини і потенціал практики : монографія / за заг. ред. М. Г. Патей-Братасюк. Київ, 2010. 536 с. ; Матвеева Ю. І. Тлумачення поняття «закон» як вимога принципу правової визначеності. *Наукові записки НАУКМА. Юридичні науки*. 2014. Т. 155. С. 18—20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2014_155_6 (дата звернення: 01.02.2025) та ін.
- 8 Конституція України ... . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.02.2025).
- 9 Там само.
- 10 Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.02.2025).

яких надано Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства¹¹.

У ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК) однією з основних засад цивільного судочинства визначено верховенство права, а ч. 1 і 2 ст. 10 цього Кодексу передбачено, що суд під час розгляду справи керується принципом верховенства права та розглядає її відповідно до Конституції й законів України, міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України¹². Аналогічні норми містять і ст. 2 Господарського процесуального кодексу України¹³, і ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України¹⁴.

Отже, як зазначено вище, профільний Закон поміж основних принципів СЕД називає законність, але не згадує про верховенство права. На нашу думку, це не є значною вадою, адже законність — це складова верховенства права. Ми погоджуємося із думкою науковиць М. Братасюк та О. Росоляк, які стверджують, що верховенство права як мегапринцип не виключає принципу законності, а співвідношення цих принципів можна проаналізувати за допомогою вияву верховенства права в національній правовій системі шляхом, зокрема, створення законодавцем правових за змістом законів і підзаконних правових актів (акти позитивного права, що порушують права людини,

заперечують смислові характеристики права і їх не можна вважати правовими); здійснення правозастосовної діяльності на засадах принципів права, що втілюють дух права, загальнозначущі цінності та смисли, виражають рівні вимоги принципів правової системи до всіх суб'єктів права, що зумовлює пріоритет і становище закону в системі правових актів держави¹⁵.

Водночас, оскільки Основний Закон України проголошує визнання та дію в державі принципу верховенства права, пропонуємо доповнити цим принципом ст. 3 профільного Закону. Головне — що будь-який вид СЕД слід провадити винятково з неухильним дотриманням вимог Конституції, процесуального законодавства, міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства.

Законність в аспекті здійснення СЕД є багатоплановим поняттям. З одного боку, законодавством України передбачено норми про відповідальність судового експерта за введення в оману суду або іншого уповноваженого органу (особи) шляхом надання завідомо неправдивого висновку, невиконання без поважних причин передбачених законом обов'язків, розголошення даних досудового розслідування (ст. 384, 385, 387 Кримінального кодексу України, далі — *КК*)¹⁶, за вияв

11 Кримінальний процесуальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.02.2025).

12 Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 01.02.2025).

13 Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 01.02.2025).

14 Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 01.02.2025).

15 Братасюк М., Росоляк О. Зазнач. твір. С. 14. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/bratasyuk_m._spivvidnoshennya_pryncypu_verhovenstva_prava_ta_pryncypu_zakonnosti.pdf (дата звернення: 01.02.2025)

16 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 02.02.2025).

неповаги до суду або Конституційного Суду України (злісне ухилення від явки до суду, або непідкорення розпорядженню головуючого, або порушення порядку під час судового засідання, а також учинення дій, які свідчать про явну зневагу до суду або усталених у суді правил), за злісне ухилення експерта від явки до органів досудового розслідування або прокурора під час досудового розслідування (ст. 185-3 та 185-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення)¹⁷.

Окрім того, ст. 14 профільного Закону передбачено також притягнення судового експерта до відповідальності за такі дисциплінарні проступки:

«1) самостійне збирання матеріалів, що підлягають дослідженню, а також самостійний вибір вихідних даних для проведення судової експертизи;

2) проведення судової експертизи судовим експертом, який є працівником державної спеціалізованої установи, без письмового доручення його керівника у разі призначення (замовлення) проведення судової експертизи державній спеціалізованій установі;

3) передоручення проведення судової експертизи іншій особі з порушенням встановленого законодавством порядку;

4) порушення без поважних причин вимог законодавства щодо строків проведення судової експертизи;

5) вирішення питань, що виходять за межі кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю, у тому числі питань права;

6) невиконання судовим експертом, який не є працівником державної спеці-

лізованої установи, вимог законодавства щодо організації робочого місця судового експерта;

7) ухилення судового експерта, який не є працівником державної спеціалізованої установи, від проведення перевірки його діяльності та/або перешкоджання ним проведенню такої перевірки;

8) порушення порядку зберігання та поводження з об'єктами дослідження, матеріалами справи (провадження), що призвело або може призвести до їх втрати або пошкодження;

9) застосування руйнівних методів дослідження з порушенням встановленого законодавством порядку;

10) неповідомлення у встановленому законодавством порядку держателю державного Реєстру атестованих судових експертів відомостей щодо настання обставин, які підлягають внесенню до такого реєстру за повідомленням судового експерта;

11) порушення вимог законодавства щодо оформлення висновку судового експерта;

12) невиконання або неналежне виконання судовим експертом без поважних причин покладених на нього обов'язків, що стало підставою для постановлення судом окремої ухвали, в якій порушено питання щодо дисциплінарної відповідальності судового експерта»¹⁸.

Уважаємо за доцільне розглянути деякі із названих, але не роз'яснених у профільному Законі, дисциплінарних проступків. Перший із них стосується критеріїв самостійного збирання матеріалів і вихідних даних судовим експертом. На думку В. Алексейчук¹⁹, вартий

17 Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X (зі змін, та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 02.02.2025).

18 Про судову експертизу ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 01.02.2025).

19 Алексейчук В. І. Запобігання самостійному збиранню судовим експертом матеріалів дослідження та вибору вихідних даних (за результатами аналізу практики дисциплінарних проваджень). *Криміналістика та судова експертиза у XXI столітті* : мат-ли всеукр.

уваги спосіб розв'язання цієї проблеми (шляхом уточнення переліку дій, які не підпадають під поняття «самостійного збору матеріалів») містить абз. 5 п. 9 розд. VI Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів: «Не вважається самостійним збором матеріалів використання зразків із обліків, реєстрів, колекцій, отриманих в порядку, встановленому законодавством, використання відомостей з інформаційних баз даних та інших інформаційних джерел, у тому числі, з метою визначення вартості майна»²⁰. Водночас науковиця зазначає, що ці положення не усувають цілком ситуації невизначеності, оскільки, *по-перше*, норму Закону не може звужувати норма нормативно-правового акта нижчого рівня (наказу центрального органу виконавчої влади); *по-друге*, на таке уточнення навряд чи зважить суд, який керується законами; *по-третє*, подібна норма поширюється винятково на судових експертів, які працюють у державних спеціалізованих установах системи Мін'юсту України та приватних судових експертів, щодо інших судових експертів питання «самостійного збору матеріалів» залишається не уточненим у відповідних відомчих нормативно-правових актах²¹. У зв'язку з викладеним поняття «самостійний збір матеріалів, що підлягають дослідженню» і «самостійний вибір вихідних даних для проведення судової експертизи» доцільно розкрити у змісті профільного Закону, зокрема, шляхом викладення переліку

дій, які не належать до них²². У цьому ми поділяємо думку В. Алексейчук і пропонуємо доповнити ст. 14 профільного Закону критеріями самостійного збирання експертом матеріалів та вихідних даних для дослідження й належних його дій із метою запобігання такому проступку, а саме необхідності надсилання судовим експертом клопотання в разі, коли необхідні вихідні дані відсутні в наданих йому матеріалах або відображені в них неоднозначно.

Ми також убачаємо необґрунтованим дисциплінарний проступок у вигляді передоручення судовим експертом проведення судової експертизи іншій особі: оскільки судовий експерт узагалі не має права доручати будь-кому проведення досліджень, то й таке передоручення є алогічним.

Не зовсім зрозумілим видається й викладення в аналізованій статті положення про порушення вимог законодавства щодо оформлення висновку судового експерта. Порушення яких саме вимог стало б підставою для притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності? Відповідей на це запитання профільний Закон не містить. Тож розгляньмо наведений далі приклад. У ч. 2 ст. 102 КПК передбачено, що у висновку експерта обов'язково має бути зазначено, що його *попереджено* [Тут і далі виділено мною.— Авт.] про відповідальність за завідомо неправдивий висновок і відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. Водночас судового експерта може залучити як

наук.-практ. семінару (Київ, 30.05.2024). Київ, 2024. С. 15–19. URL: <http://ndekc.lviv.ua/pdf/18.06.2024.pdf> (дата звернення: 01.02.2025).

20 Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : затв. наказ. Мін'юсту України від 03.03.2015 р. № 301/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 01.02.2025).

21 Алексейчук В. І. Зазнач. твір. URL: <http://ndekc.lviv.ua/pdf/18.06.2024.pdf> (дата звернення: 01.02.2025).

22 Там само.

сторона обвинувачення, так і сторона захисту. Однак *попередити* експерта за законом може тільки сторона обвинувачення або суд: сторону захисту таким правом не наділено. Отже, виникає питання: на якій підставі судовий експерт зазначатиме у своєму висновку в разі, коли його залучила сторона захисту, що його попереджено про кримінальну відповідальність? Хто його попередив — захисник чи підозрюваний? Уважаємо, що цю прогалину в законодавстві слід усунути: після слів «у висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що його попереджено» потрібно додати «(що він обізнаний)» про відповідальність за завідомо неправдивий висновок і відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Продовжимо аналізувати багатоплановість поняття «законність». Варто зауважити, що законодавством України передбачена відповідальність за правопорушення проти експертного забезпечення правосуддя (зокрема, за спрямовані проти судового експерта): перешкоджання з'явленню експерта до суду, органів досудового розслідування, тимчасових слідчих і спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України; примушування експерта до відмови від давання показань або висновку, а також до давання завідомо неправдивих показань або висновку шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням його майна або його близьких родичів; розголошення відомостей, що ганьблять експерта, або підкуп експерта з тією самою метою, а також погроза вчинити зазначені дії з помсти за раніше надані показання або висновки (ст. 386 КК)²³.

Оскільки ця стаття передбачає кримінальну відповідальність за порушення прав не тільки судового експерта, а й інших учасників судочинства (свідка, потерпілого, спеціаліста), функції яких у процесі мають різну природу, ми вважаємо слушною думку Е. Сімакової-Єфремян щодо необхідності посилення відповідальності за протиправний тиск саме на судового експерта, виключення його із норм ст. 386 КК і доповнення КК новою статтею такого змісту:

«Стаття 386-1. Перешкоджання з'явленню експерта, примушування його до відмови від давання показань або висновку та до давання завідомо неправдивих показань чи висновку

Перешкоджання з'явленню експерта до суду, органів досудового розслідування, тимчасових слідчих та спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України, примушування його до відмови від давання показань чи висновку, а також до давання завідомо неправдивих показань чи висновку шляхом вчинення тиску на експерта представниками органів державної влади та місцевого самоврядування, судів, органів кримінальної юстиції та органів досудового розслідування чи іншими особами, погрози вбивством, насильством, знищенням майна цих осіб чи їх близьких родичів або розголошення відомостей, що їх ганьблять, або підкуп експерта з тією самою метою, а також погроза вчинити зазначені дії з помсти за раніше дані показання чи висновки,—

караються штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі до трьох років»²⁴.

23 Кримінальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 02.02.2025).

24 Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2017. С. 315—316. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0517U000760> (дата звернення: 02.02.2025).

Наступний принцип, який ми пропонуємо розглянути,— незалежність судового експерта. На думку Е. Сімакової-Єфремян, гарантовану абз. 2 ч. 1 ст. 4 профільного Закону незалежність СЕД (заборону будь-кому під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися в проведення судової експертизи)²⁵ не завжди можливо реалізувати. До такої думки авторку спонукали емпіричні дані, здобуті за результатами анкетування судових експертів — тільки третина респондентів дала стверджувальну відповідь на запитання: *«Чи стикалися Ви у своїй практиці із впливом з метою надання неправдивого висновку експерта (відмови без поважних причин від виконання покладених обов'язків)?»* (із похідними від нього запитаннями: *«Якщо так, то від кого такий вплив надходив?»*, *«У чому такий вплив полягає?»*). Дві третини респондентів залишили ці питання без відповіді, що свідчить про певний страх судових експертів дати позитивну відповідь, з одного боку, і дисонанс, який у них виникає, щоб відповісти «ні»,— з іншого. Із-поміж респондентів, які відповіли на запитання, 93 % зазначили «так», і тільки 7 % — «ні», що свідчить про актуальність тиску на судового експерта. Тривожною є ситуація щодо диференціювання осіб, які вдавалися до тиску (слідчі — 9 %, захисники — 32 %, прокурори — 2 %, судді — 5 %, керівники експертних установ — 3 %, потерпілі — 3 %, підозрювані — 11 %, представники сторони у справі — 8 %, анонімні особи — 32 %), і способів впливу (ненадання матеріалів, зразків для порівняльного дослідження або надан-

ня неякісних матеріалів чи зразків для проведення експертного дослідження — 41 %, психологічний вплив на експерта — 21 %, розголошення даних про проведення експертного дослідження — 3 %, фізичне насильство щодо судового експерта у кримінальному провадженні — 2 %) ²⁶. Отже, наведені статистичні дані свідчать про необхідність посилити відповідальність за злочин, пов'язаний зі здійсненням неправомірного тиску на судового експерта, про що ми зауважували вище.

Принцип незалежності СЕД є одним із провідних під час її здійснення. Преамбула профільного Закону містить пряму норму щодо мети СЕД — *«забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки»*²⁷, що означає незалежність судового експерта як учасника процесу. У кримінальному провадженні він не представляє інтересів ані сторони обвинувачення, ані сторони захисту — навіть тоді, коли складає висновок на замовлення (за зверненням) однієї зі сторін. Те саме стосується й інших видів судочинства у тих випадках, коли експерт проводить експертизу на замовлення учасника справи (позивача або відповідача), оскільки в усіх видах судочинства судовий експерт дає присягу такого змісту: *«Я, (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю сумлінно виконувати обов'язки експерта, використовуючи всі свої професійні можливості»*. Саме тому законодавець закріпив гарантії забезпечення незалежності судового експерта (ст. 4 профільного Закону)²⁸.

25 Про судову експертизу ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 01.02.2025).

26 Сімакова-Єфремян Е. Б. Зазнач. твір.

27 Про судову експертизу ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 01.02.2025).

28 Там само.

Першою гарантією незалежності є обумовлений законом порядок призначення судового експерта. Ця норма означає, що тільки в порядку, передбаченому законодавством України, особу, яка має спеціальні знання, можна залучити до проведення судової експертизи в конкретному виді судочинства. Отже, до судового експерта не можна застосувати будь-яку дію, що не передбачена порядком його залучення та порушує його права, визначені законодавством. Безумовно, ця обставина є гарантією незалежності судового експерта.

Друга гарантія незалежності — це заборона під загрозою передбаченої законом відповідальності будь-кому втручатися в проведення судової експертизи. Безперечно, ця норма (як надійний гарант незалежності судового експерта), певною мірою є превентивною щодо будь-якого тиску на експерта. Вище ми вже висловилися на користь посилення відповідальності за тиск на судового експерта. Як зазначено в наукових джерелах, не є втручанням у проведення експертизи виконання керівником експертної установи своїх організаційно-управлінських функцій із контролю якості експертного дослідження, передбаченого підзаконними нормативно-правовими актами²⁹, адже відповідно до п. 1.10 розд. I Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі — Інструкція) «при проведенні експертиз в експертній установі організаційне, матеріально-технічне забезпечення їх виконання, контроль за своєчасним проведенням і за дотриманням законів та

інших нормативно-правових актів з питань експертизи покладається на керівника експертної установи»³⁰. У цьому разі дуже важливо відмежувати контроль керівництва за якістю проведення досліджень і можливий тиск на експерта під час виконання ним судової експертизи. Річ у тому, що в підзаконних нормативних актах не деталізовано ознак або механізмів, посиляючись на які можна було б упевнено стверджувати про порушення судовим експертом вимог методики проведення конкретної експертизи, які керівник установи міг би виявити на стадії подання висновку. До того ж за законодавством вибір способу проведення судової експертизи є прерогативою саме експерта, адже він під страхом кримінального покарання несе особисту відповідальність за наданий ним висновок. Отже, тут спостерігається дуалізм у сприйнятті правових норм з експертного забезпечення правосуддя. З одного боку, на керівника спеціалізованої установи законодавством покладено функції контролю за якістю експертних досліджень, а з іншого — цілком виправданою є норма про неприпустимість тиску на судового експерта, зокрема, з боку керівника експертної установи (його заступника або керівника структурного підрозділу). Уважаємо доречним у подібних ситуаціях повернути до Інструкції таку норму: «Якщо при ознайомленні з висновком експерта буде встановлено, що дослідження проведені з недотриманням чи відхиленням від методики дослідження, керівник експертної установи може передоручити проведення судової експертизи комісії експертів, до

29 Судові експертизи в процесуальному праві України : навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ, 2019. С. 43. URL: https://kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/sudovi-ekspertyzy_posibnyk_druk.pdf (дата звернення: 01.02.2025).

30 Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказ. Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.02.2025).

якої включається також експерт, який провів попереднє дослідження» (свого часу її виключили з Інструкції для забезпечення принципу незалежності судового експерта)³¹.

Ще одна гарантія незалежності судового експерта пов'язана з незалежністю установ судових експертиз від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду (установи судекспертиз Мін'юсту та МОЗ України, приватні експерти). Навіть коли експертні служби функціонують при силових міністерствах і відомствах (МВС, СБУ), їхні функціонал, структура й місце в системі спецустанов судекспертиз передбачають відсутність підпорядкованості органам дізнання або досудового розслідування. Отже, цілком виключено можливість тиску на судових експертів від прямих команд керівництва цих силових структур (за гіпотетичної потреби захистити корпоративну честь або дотримати винятково обвинувального ухилу під час застосування спеціальних знань).

Останньою і, на нашу думку, найважливішою гарантією незалежності судового експерта є створення необхідних умов для його діяльності, його матеріальне й соціальне забезпечення. Тут ми також вимушені говорити про те, що реалії воєнного стану не дають змоги повною мірою реалізувати норми ст. 18 профільного Закону, відповідно до якої мотивацією для запобігання правопорушенням у сфері СЕД став би високий рівень заробітної платні, грошового та пенсійного забезпечення судового експерта, удосконалення норм його соці-

ального захисту. На жаль, положення ч. 2 ст. 18 профільного Закону, згідно з якою посадові оклади працівників держспецустанов, які мають кваліфікацію судового експерта, мали б дорівнювати не менше 10 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 1 січня календарного року³², досі не реалізовано: бюджетне законодавство України щороку призупиняє дію цієї норми. Змушені констатувати, що на певних підприємствах (особливо приватного сектору) оплата праці некваліфікованого працівника перевищує зарплатню судового експерта спецустанови. Водночас судовий експерт спецустанови перебуває під потужним навантаженням, пов'язаним із безпрецедентною кількістю судекспертиз, що постійно зростає (особливо в умовах воєнного стану), виїздами на огляди об'єктів дослідження у прифронтових зонах, що становить підвищену небезпеку для його життя та здоров'я, ускладненнями, спричиненими корупційними ризиками, специфікою роботи, із якої випливає необхідність обстежень безпосередньо злочинних елементів або досліджень місць масових поховань, убивств, інших тяжких злочинів, що негативно впливає на емоційний стан судового експерта, а як наслідок — на результати його праці. Отже, мотивацію роботи судового експерта (особливий характер оплати праці, пенсійне забезпечення), закріплену в законодавстві як гарантія його незалежності, необхідно реалізувати не тільки на рівні проголошення, а й на рівні виконання.

Принципи об'єктивності й повноти також є наріжними каменями у фундаменті експертного дослідження на основі

31 Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності : наказ Мін'юсту України від 20.01.2021 р. № 243/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0089-21#Text> (дата звернення: 01.02.2025).

32 Про судову експертизу ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 01.02.2025).

спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва тощо. Стисло зупинімося на дуалізмі принципу об'єктивності. Тут виникають певні складнощі, оскільки джерела доказів, до яких належить і висновок експерта, розподіляють на прямі й непрямі, первинні й похідні, обвинувальні й виправдувальні, особисті (суб'єктивні) й речові (об'єктивні) тощо³³. Тобто висновок експерта, з одного боку, є продуктом діяльності єдиного суб'єкта судекспертизи — судового експерта, складеним за його внутрішнім переконанням — особистим (суб'єктивним) джерелом доказів. Натомість (зважаючи на об'єктивність як на закріпленій у законодавстві принцип СЕД) висновок експерта має об'єктивне підґрунтя — експерт досліджує винятково об'єкти, надані йому для дослідження або за його клопотанням, йому заборонено самостійно їх збирати (тобто вибір об'єктів не залежить від нього). Зрештою, експерт послуговується спеціальними знаннями з певної галузі науки, техніки, мистецтва тощо, тобто накопиченими людством протягом тисячоліть об'єктивними знаннями, які від нього не залежать. Отже, оцінюючи прин-

цип об'єктивності СЕД, слід зважати саме на останні названі чинники.

Розгляньмо деякі підстави для оцінювання реалізації принципу повноти дослідження, щодо якого в теорії та практиці судової експертизи точиться дискусія. Одне з прав судового експерта — право клопотати про надання необхідних матеріалів, яких недостатньо для відповіді на поставлене йому запитання. Існує хибна думка, що судовий експерт не зобов'язаний реалізовувати цього права й може відмовитися відповідати на запитання або зазначити, що дати відповідь неможливо, і не заявити клопотання про надання додаткових матеріалів. Насправді судовий експерт зобов'язаний особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а за потреби — роз'яснити його (п. 1 ч. 5 ст. 69 КПК)³⁴.

Отже, проаналізовані нами принципи СЕД є загальними для будь-якого її виду. На нашу думку, саме в такому розумінні вони є теоретичними та практичними засадами діяльності судового експерта.

33 Див., напр.: Анохін А. М. Про допустимість ймовірного висновку при встановленні обставин предмета доказування у кримінальному провадженні про дорожньо-транспортні пригоди. *Митна справа*. 2013. № 1 (85). Ч. 2. Кн. 1. С. 121—126; Богдан О. Ю. Критерії оцінювання висновку експерта у кримінальному процесі. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2011. Вип. 2. С. 247; Дячук В. І. Спеціальні знання у кримінально-процесуальній діяльності. *Там само*. 2011. Вип. 4. С. 202; Марчак В. Я. «Консультації та роз'яснення спеціаліста» як новела в кримінальному процесуальному законодавстві України. *Митна справа*. 2013. № 2 (86). Ч. 2. Кн. 1. С. 100—105; Ревака В. Використання спеціальних знань у діяльності органів слідства та дізнання. *Вісник прокуратури*. 2010. № 3 (105). С. 34; Його ж. Правова експертиза в кримінальному судочинстві. *Там само*. 2008. № 10 (88). С. 88; Його ж. Правове регулювання використання спеціальних знань при здійсненні оперативно-розшукової діяльності. *Там само*. 2009. № 2 (92). С. 85; Рогатинська Н. З. Значення висновку експерта як джерела доказів у кримінальному процесі України. *Держава і право*. 2009. Вип. 46. С. 479—484. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/9081> (дата звернення: 01.02.2025); Ціркаль В. Перевірка та оцінка висновку експертизи на досудовому слідстві і у суді. *Право України*. 2005. № 8. С. 60.

34 Кримінальний процесуальний ... . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.02.2025).

У п. 1.2 Інструкції названо основні види (підвиди) судових експертиз³⁵. Ми акцентуємо увагу на психологічній експертизі. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень³⁶ визначають її об'єкт, мету, завдання та орієнтовний перелік запитань до експерта. Зважаючи на специфіку експертних досліджень і конкретних запитань, поставлених перед психологічною експертизою, доречно висвітлити основні принципи психологічної науки.

О. Хохліна зазначає, що у психології найчастіше виокремлюють три групи (рівні) принципів: 1) похідні із філософії; 2) загальнопсихологічні; 3) конкретно-наукові (галузеві)³⁷. Принципами, що походять із філософії, вона називає передусім історизм, системність, діалектичну суперечність, єдність якості й кількості, діалектичне заперечення, розвиток, причиновість тощо. Наріжними принципами власне психології (загальнопсихологічними) науковиця вважає такі: детермінізм, відображення, єдність психіки й діяльності, розвиток, системність (за О. Ткаченко)³⁸. Далі дослідниця зазначає, що перелік конкретно-наукових принципів зумовлено певною галуззю психології з урахуванням специфіки її предмета³⁹.

Сучасна наукова психологія є доволі розмаїтою системою дисциплін і галузей. За спрямованістю діяльності у про-

цесі перетворення психіки психологи виокремлюють три великі групи:

- теоретичну;
- науково-прикладну;
- практичну психологію.

До *теоретичної психології* належать: загальна психологія, історія психології, експериментальна, диференційна, психофізіологія та ін.

У *науково-прикладній психології* розрізняють низку галузей, для яких характерні дослідження та практичне застосування знань з метою оптимізації поведінки й діяльності людей, за такими ознаками:

- а) видом діяльності та поведінки людини:
  - психологія праці;
  - інженерна психологія;
  - психологія творчості;
  - психологія управління й менеджменту;
  - психологія спорту та ін.;
- б) психологічними питаннями розвитку людини:
  - вікова психологія;
  - педагогічна психологія;
  - психологія розвитку та ін.;
- в) ставленням до нормальної або хворої психіки:
  - психологія здоров'я;
  - медична психологія;
- г) ставленням до права — юридична психологія⁴⁰.

Практична психологія є однією з основних галузей психології, що зосереджена на застосуванні її теорій, методів

35 Інструкція ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.02.2025).

36 Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказ. Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.02.2025).

37 Хохліна О. П. Проблема методологічних принципів психології. *Юридична психологія*. 2015. № 2. С. 5—25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urpp_2015_2_3 (дата звернення: 01.02.2025).

38 Там само. С. 6.

39 Там само.

40 Євсюков О. Ф. Психологія : навч. посіб. Харків, 2020. 256 с.

та інструментів у різних практичних сферах людської поведінки і психіки⁴¹.

Зважаючи на фундаментальність загальної психології, яка належить до групи теоретичної та юридичної психології (що своєю чергою є складовою науково-прикладної психології), для окреслення принципів судово-психологічних експертних досліджень з боку психології як науки доцільно застосувати інтегрований підхід, який сприятиме синтезу цих принципів для формування цілісної системи відповідно до мети й завдань судово-психологічних експертних досліджень і способів та видів діяльності експерта-психолога.

Відомий український психолог ХХ ст. О. Ткаченко виокремив такі ґрунтовні принципи психологічної науки:

- 1) *принцип детермінізму*. Цей принцип пояснює природу формування психіки суб'єкта й орієнтує на пізнання передусім причин, які зумовлюють досліджуване явище. У процесі дослідження аналізують розвиток індивідуальної свідомості не просто завдяки набутому в процесі формування та виховання досвіду, а як результат наслідування родових властивостей. Психіка суб'єкта детермінована продуктами актуальної та постакуальної взаємодії з об'єктом, вона є важливою детермінантою поведінки й діяльності людини. До того ж продукт — це суб'єктивований (розупредметнений) об'єкт та об'єктивований (упредметнений) суб'єкт;
- 2) *принцип відображення*. Усі психічні функції є відображенням дійсності. Психічне відображення має сигнальний характер і вичерпно описує формування поведінки.

Воно також має активний характер, наприклад, у раціональному (розумовому) пізнанні у процесі сприйняття (рівень індивіда) і творення (рівень особистості) суспільно-історичного досвіду. Саме цей принцип психологічної науки покликаний охопити й пояснити всі рівні психічного відображення, розкрити загальне та специфічне, що аналізується;

- 3) *принцип єдності психіки й діяльності*. Способом буття та розвитку індивіда є діяльність зі сприйняття і репродукування усталених зразків суспільного досвіду. Логіку розвитку індивіда осягають завдяки вивченню логіки його дій і речей, які він створює. Цей принцип конкретизує принципи детермінізму й відображення, розкриваючи механізм формування психічного відображення;
- 4) *принцип розвитку*. Формування поведінки, зв'язок свідомості й діяльності об'єктивно виявляються та реалізуються у процесі розвитку психічних явищ. Для кожного рівня розвитку психіки характерний певний тип розвитку: організм (характеризується загальнобіологічним і біопсихічним рівнем детермінації) розвивається у процесі визрівання та формування психофізіологічних структур; індивід (характеризується соціопсихічним рівнем детермінації) — у процесі навчання, діяльності сприйняття (опанування); особистість (характеризується також соціопсихічним рівнем детермінації) — у процесі перетворювальної, творчої діяльності, спрямованої на творення

41 Практична психологія / Простір психологів : вебсайт. 13.04.2023. URL: <https://psychology.space/psypedia-post/praktychna-psychologiya/> (дата звернення: 18.02.2025).

суспільно-історичного досвіду. Відповідно до вимог принципу розвитку слід пов'язувати процеси розвитку людини як особистості з її творчою діяльністю. Послідовність етапів розвитку об'єкта дослідження має відтворюватись у логіці розгортання відповідних циклів категорій психології;

- 5) *принцип системності*. Має широкі евристичні можливості в дослідженні особистості, розглядаючи її як особливу відкриту систему й виконує важливу пояснювальну функцію, сприяє вирішенню істотних сторін психічної реальності, опису сутнісних зв'язків психіки з відображеною дійсністю, розкриттю структурної організації психіки як складної системи взаємопов'язаних елементів⁴².

Погоджуючись із видатним науковцем, зазначимо, що наведена вище послідовність принципів психологічної науки в жодному разі не є ранжуванням за значущістю.

Сьогодні є нагальною потреба чітко окреслити фундаментальні принципи судово-психологічних експертних досліджень відповідно до специфічної проблематики й конкретних завдань, що постають перед експертом-психологом. На нашу думку, принципи СЕД, названі вище у взаємозв'язку з основними принципами психології, визначеними О. Ткаченком, стануть надійним підґрунтям для проведення судово-психологічних експертних досліджень (за умови застосування науково-обґрун-

тованих і перевірених методів пізнання й методик, які пройшли державні атестацію та реєстрацію). Уважаємо, що в судово-психологічній експертній діяльності особистість експерта-психолога посідає чільне місце. Тож пропонуємо до розглянутих вище принципів додати *принцип професійної етики* судового експерта-психолога. Прихильники певних позицій розглядають професійну етику як систему норм і кодекс правил, що зумовлює поведінку спеціаліста у службовій обстановці⁴³. Інші зауважують, що професійна етика — це теорія професійної моралі, яка визначає ставлення людини до свого професійного обов'язку⁴⁴. Принцип професійної етики ми докладно розглянемо в подальших публікаціях.

Усі зазначені нами принципи діалектично переплетені; залежно від поставлених завдань та предметного виду судово-психологічного експертного дослідження одні з них можуть домінувати над іншими. За логікою проведення судово-психологічних експертних досліджень, істинного відтворення складних внутрішньо-психічних зв'язків і місця психічного у всеохопливому зв'язку явищ матеріального світу, у дослідженнях потрібно дотримувати єдності цих принципів та розглядати їх як фундаментальну систему (див. рис. 2).

Запропонована нами система принципів судово-психологічних експертних досліджень ґрунтується як на вимогах законодавства України, так і на специфіці психологічної науки.

42 Ткаченко О. Принципи, категорії і методологічні проблеми психології. *Психологія і суспільство*. 2009. № 1 (35). Copyright © 1979. С. 45–134. URL: <https://pis.wunu.edu.ua/index.php/uapis/article/view/390> (дата звернення: 01.02.2025).

43 Бралатан В. П., Гуцаленко Л. В., Зди́рко Н. Г. Професійна етика : навч. посіб. Київ, 2011. 252 с. URL: http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Prof_etika.pdf (дата звернення: 01.02.2025).

44 Професійна етика : лекції / Професійна етика : вебсайт. 2017. URL: <http://pe.ptngu.com/01.html> (дата звернення: 18.02.2025).

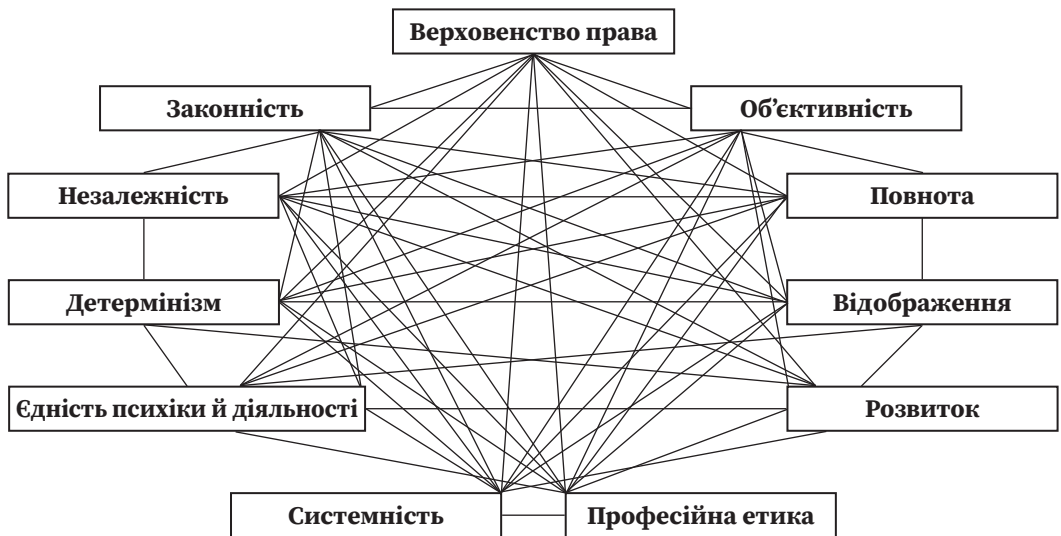

Рис. 2. Система принципів судово-психологічних експертних досліджень

Висновки

Оскільки Основний Закон України проголошує дію в державі принципу верховенства права, пропонуємо доповнити цим принципом ст. 3 профільного Закону.

Законодавством України передбачено як відповідальність судового експерта за допущені ним порушення, так і за правопорушення проти експертного забезпечення правосуддя (тобто за правопорушення проти судового експерта): у цьому полягає багатоплановість принципу законності.

Підтримано пропозиції науковців щодо необхідності посилення відповідальності за протиправний тиск на судового експерта: виключення експерта зі ст. 386 КК і доповнення КК новою ст. 386-1 (покарання за перешкоджання появі експерта в суді, примушування його до відмови від давання показань, висновку або до давання завідомо неправдивих показань або висновку).

Наголошено на тому, що принцип незалежності СЕД є одним із провідних

під час її здійснення, і розглянуто гарантії забезпечення незалежності судового експерта. Зокрема, акцентовано увагу на тому, що норма про заборону під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи є надійним гарантом незалежності судового експерта і, певною мірою, превентивно щодо будь-якого тиску на нього. У цьому аспекті розглянуто функції керівника експертної установи, на якого, з одного боку, покладено обов'язок контролювати якість експертних досліджень, а з іншого, цілком виправданою є норма про неприпустимість тиску на судового експерта, зокрема, з боку керівника експертної установи (його заступника або керівника структурного підрозділу). Зауважено доречність повернути до Інструкції норму про право керівника передоручити проведення судової експертизи комісії експертів, включно з експертом, який проводив попереднє дослідження в разі, коли після ознайомлення з висновком експерта з'ясується,

що дослідження проведено з недотриманням або відхиленням від методики дослідження.

Проведено аналіз гарантії незалежності судового експерта, що пов'язана з незалежністю установ судекспертиз від органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду (установи судекспертиз Мін'юсту та МОЗ України, приватні експерти). Навіть коли експертні служби функціонують при силових міністерствах і відомствах (МВС, СБУ), їхні функціонал, структура й місце в системі спецустанов судекспертиз передбачають відсутність підпорядкованості органам дізнання або досудового розслідування, що також виключає можливість тиску на обізнаних осіб.

Доведено, що найважливішою гарантією незалежності судового експерта є створення необхідних умов для його діяльності, його матеріальне й соціальне забезпечення. Зважаючи на надмірне навантаження на судових експертів, безпрецедентну кількість і складність судекспертиз в умовах воєнного стану, виїзди для дослідження об'єктів у прифронтових зонах, необхідність обстежувати небезпечних злочинців, місця масових поховань, убивств, інших тяжких злочинів, мотивацію праці судового експерта (особливий характер оплати праці, пенсійне забезпечення), закріплену в законодавстві як гарантію його незалежності, необхідно реалізувати не тільки на рівні проголошення, а й на рівні виконання.

Акцентовано увагу на подвійності принципу об'єктивності: з одного боку, висновок експерта є особистим (суб'єктивним) джерелом доказів, а з іншого — висновок експерта має об'єктивну основу, пов'язану з дослідженням наданих об'єктів, заборонаю самостійно їх збирати та застосуванням судовим експер-

том об'єктивних знань із науки й техніки. Отже, для оцінювання принципу об'єктивності СЕД слід зважати саме на останні чинники.

Зважаючи на специфіку експертних досліджень і завдань судово-психологічної експертизи вперше сформовано систему принципів судово-психологічних експертних досліджень, що полягає в реалізації як загальних принципів СЕД, передбачених законодавством України, так і науки психології.

Fundamental Principles of Forensic Expert Activity and Psychological Science in Service of Resolving Forensic Psychological Examination Tasks

Oleksandr Yeysiukov

Legal regulations and literary sources on the issues of forensic expert activity and the science of psychology have been analyzed. The paper substantiates grounds for differentiating the principles of forensic expert activity and psychology and their influence on the performance of forensic psychological examination tasks. While preparing the article, the author used general, individual, and special methods of cognition. Since the Fundamental Law of Ukraine proclaims the recognition and operation of the rule of law principle in the State, it is proposed to supplement Article 3 of the Law of Ukraine "On Judicial Examination" with this principle. The author proves that the principle of legitimacy is enforced in various ways: the legislation envisages liability for both a forensic expert and his/her offenses as well as for offenses against a forensic expert. Researchers have been supported on the need to amend the Criminal Code of Ukraine in the aspect of enhancing accountability for exerting unlawful pressure on a forensic expert. It is emphasized that the principle of independence is one of the key principles underpinning the effective execution of forensic expert activity. Moreover, guarantees ensuring the independence of

forensic experts have been considered. The research paper discusses controversial issues of implementing the principles of objectivity and research completeness. The author analyzes the main groups of psychological science principles: derived from philosophy, general psychological, and specific scientific (sectoral) principles. Emphasis is made on the fact that the principles of forensic expert activity along with the basic principles of psychology form a strong foundation for forensic psychological examination (provided that scientifically sound and proven methods of cognition and techniques that have passed state certification and registration and are crucial to the conduct of forensic examinations in this field have been considered).

Keywords: forensic activity; forensic examination; basic principles of psychology; forensic psychological examination; principles of independence, legitimacy, objectivity; rule of law principle; completeness of research; reflection of connection between psyche and activity; principle of development; principle of systemic nature; principle of professional ethics.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізованні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автор зробив свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автор заявляє, що у нього відсутній конфлікт інтересів.

References

- Aliexsieichuk, V. I. (2024). Zapobihannya samostiinomu zbyranniū sudovym eksper-tom materialiv doslidzhennia ta vyboru vykhidnykh danykh (za rezultatamy analizu praktyky dystsyplinarykh provadzen) [Prevention of independent collection of research materials and selection of initial data by the forensic expert (by the analysis of disciplinary proceedings practice)]. *Kry-minalistyka ta sudova ekspertyza u XXI sto-litti* : mat-ly vseukr. nauk.-prakt. seminaru (Kyiv, 30.05.2024). Kyiv, URL: <http://ndekc.lviv.ua/pdf/18.06.2024.pdf> [in Ukrainian].
- Anokhin, A. M. (2013). Pro dopustymist ymovirnoho vysnovku pry vstanovlen-ni obstavyn predmeta dokazuvannia u kryminalnomu provadzhenni pro dorozh-no-transportni pryhody [On the admissibility of probable conclusions in determining the circumstances of the subject of proof in criminal proceedings concerning traffic collisions]. *Mytna sprava*. № 1 (85). Ch. 2. Kn. 1 [in Ukrainian].
- Bohdan, O. Yu. (2011). Kryterii otsiniuvannia vysnovku eksperta u kryminalnomu protse-si [Criteria for evaluating the expert's conclusion in criminal procedure]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. Vyp. 2 [in Ukrainian].
- Bralatan, V. P., Hutsalenko, L. V., Zdyrko, N. H. (2011). *Profesiina etyka* [Professional ethics] : navch. posib. Kyiv. URL: http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Prof_etika.pdf [in Ukrainian].
- Bratasiuk, M., Rosoliak, O. (2018). Spivvidno-shennia pryntsyphu verkhovenstva prava ta pryntsyphu zakonnosti [Relationship between the rule of law and the principle of legality]. *Aktualni problemy pravoznavstva*. Vyp. 1 (13). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/bratasyuk_m._spivvidnoshen-nya_pryncypu_verhovenstva_prava_ta_pryncypu_zakonnosti.pdf [in Ukrainian].
- Diachuk, V. I. (2011). Spetsialni znannia u kry-minalno-protse-sualnii diialnosti [Specific expertise in criminal procedural activity]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnu-trishnikh sprav*. Vyp. 4 [in Ukrainian].
- Kalienichenko, S. I. (2019). Sutnist zakonnos-ti v orhanizatsii ta diialnosti Natsionalnoi

- politsii Ukrainy [The essence of legality in the organization and operation of the National Police of Ukraine]. *Pravokhoronna funktsiia derzhavy: teoretyko-metodolohichni ta istoriko-pravovi problemy* : tezy dop. uchasn. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 17.05.2019). Kharkiv. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/42.pdf [in Ukrainian].
- Kazarov, A. O. (2020). Principles of administrative and legal regulation of forensic activity in cases of administrative offenses related to traffic collisions. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Is. 22. DOI: 10.32353/khrife.2.2020.20.
- Khokhlina, O. P. (2015). Problema metodolohichnykh pryntsyypiv psykholohii [The Problem of Methodological Principles in Psychology]. *Yurydychna psykholohiia*. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urpp_2015_2_3 [in Ukrainian].
- Koziubra, M. (2006). Pryntsyyp verkhovenstva prava ta vitchyzniana teoriia i praktyka [Principle of the Rule of Law and the National Theory and Practice]. *Ukrainske pravo*. Vyp. 1 (19) [in Ukrainian].
- Marchak, V. Ya. (2013). «Konsultatsii ta roz'iasnennia spetsialista» yak novela v kryminalnomu protsesualnomu zakonodavstvi Ukrainy [Consultations and explanations by a specialist as a novelty in the criminal procedural legislation of Ukraine]. *Mytna sprava*. № 2 (86). Ch. 2. Kn. 1 [in Ukrainian].
- Matvieieva, Yu. I. (2014). Tlumachennia poniattia «zakon» yak vymoha pryntsyypu pravovoi vyznachnosti [Interpretation of the Concept of “Law” as a Requirement of the Principle of Legal Certainty]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky*. T. 155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NAUKMAun_2014_155_6 [in Ukrainian].
- Melnyk, R. (2018). Pryntsyyp zakonnosti vs. pryntsyyp pravomirnosti: do pytannia pro onovlennia yurydychnykh zasad diialnosti orhaniv publichnoi vlady [The principle of legality vs. the principle of legitimacy: on the issue of updating the legal principles of public authority activities]. *Pravo Ukrainy*. № 11. DOI: 10.33498/louu-2018-11-014 [in Ukrainian].
- Oliinyk, O. O., Halunko, V. V., Yeshchuk, O. M. (2015). *Administratyvno-pravove rehuliu-*
vannia sudovo-ekspertnoi diialnosti [Administrative and legal regulation of forensic expert activity] : monohrafiia. Kherson [in Ukrainian].
- Ostropilets, A. V. (2018). Pryntsyypy administratyvno-pravovoho rehuliuвання sudovo-ekspertnoi diialnosti v Ukraini [Principles of administrative-legal regulation of forensic and expert activity in Ukraine]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. Vyp. 1 (22). T. 3. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1-3_2018/41.pdf [in Ukrainian].
- Patei-Bratasiuk, M. H., Hvozdetzkyi, V. D., Murashyn, O. H. ta in. (2010). *Verkhovenstvo prava: tradytsiia doktryny i potentsial praktyky* [Rule of law: doctrine tradition and practice potential] : monohrafiia ; za zah. red. M. H. Patei-Bratasiuk. Kyiv [in Ukrainian].
- Praktychna psykholohiia* [Practical psychology] (2023) / Prostir psykholohiv : vebсайт. URL: <https://psychology.space/psypedia-post/praktychna-psykhologiya/> [in Ukrainian].
- Profesiina etyka* [Professional ethics] (2017) : lektsii / Profesiina etyka : vebсайт. URL: <http://pe.ptngu.com/01.html> [in Ukrainian].
- Pyrih, I. V., Shynkarenko, I. R. (2018). Principles of Forensic Science (Review Article). *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Is. 18. DOI: 10.32353/khrife.2018.24.
- Revaka, V. (2008). Pravova ekspertyza v kryminalnomu sudochynstvi [Forensic examination in criminal proceedings]. *Visnyk prokuratury*. № 10 (88) [in Ukrainian].
- Revaka, V. (2009). Pravove rehuliuвання vykorystannia spetsialnykh znan pry zdiisnenni operatyvno-rozshukovoi diialnosti [Legal regulation of the use of specific expertise in carrying out operational and search activities]. *Visnyk prokuratury*. № 2 (92) [in Ukrainian].
- Revaka, V. (2010). Vykorystannia spetsialnykh znan u diialnosti orhaniv slidstva ta diznannia [Application of specific expertise in the activities of investigation and inquiry]. *Visnyk prokuratury*. № 3 (105) [in Ukrainian].
- Rohatynska, N. Z. (2009). Znachennia vysnovku eksperta yak dzherela dokaziv u kryminalnomu protsesi Ukrainy [The value of the expert's conclusion as a source of evidence in the criminal process of Ukraine]. *Derzhava*

- i pravo*. Vyp. 46. URI: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/9081> [in Ukrainian].
- Sherbakovskij, M. G. (2005). *Sudebnye ekspertizy: naznachenie, proizvodstvo, ispolzovanie* [Forensic examinations: appointment, conduct, and use] : ucheb.-prakt. posob. Har'kov. URI: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/12421> [in Russian].
- Shevchuk, S. (2010). Doktryna verkhovenstva prava i konstytutsionalizmu: istorychna geneza i spivvidnoshennia [Rule of law and Constitutionalism doctrines: historical origin and interrelation]. *Pravo Ukrainy*. № 3. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/content-pravoukr-2010-3-pravoukr_2010_3-1.pdf [in Ukrainian].
- Shevchuk, S. (2010). Konstytutsiini zasady pravovoi systemy Ukrainy i problemy yii vdoskonalennia [Constitutional principles of the legal system of Ukraine and the issues of its improvement]. *Pravo Ukrainy*. № 12. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/content-pravoukr-2010-12-pravoukr_2010_12-1.pdf [in Ukrainian].
- Simakova-Iefremian, E. B. (2017). *Teoretyko-pravovi ta metodolohichni zasady kompleksnykh sudovo-ekspertnykh doslidzhen* [Theoretical-legal and methodological foundations of complex forensic research] : dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0517U000760> (дата звернення: 02.02.2025) [in Ukrainian].
- Sudovi ekspertizy v protsesualnomu pravi Ukrainy* [Forensic examinations in the Procedural Law of Ukraine] (2019) : navch. posib. / za zah. red. O. H. Ruvina. Kyiv. URL: https://kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/sudovi-ekspertyzy_posibnyk_druk.pdf [in Ukrainian].
- Tkachenko, O. (2009). Pryntsypy, katehorii i metodolohichni problemy psykholohii [Principles, categories, and methodological issues of psychology]. *Psykholohiia i suspilstvo*. № 1 (35). Copyright © 1979. URL: <https://pis.wunu.edu.ua/index.php/uapis/article/view/390> [in Ukrainian].
- Tsirkal, V. (2005). Perevirka ta otsinka vysnovku ekspertizy na dosudovomu slidstvi i u sudi [Verification and evaluation of the expert's conclusion during the pre-trial investigation and in court]. *Pravo Ukrainy*. № 8 [in Ukrainian].
- Yevsiukov, O. (2024). Spetsyfika pryntsypiv sudovo-psykholohichnoi ekspertnoi diialnosti. *Suchasni napriamky rozvytku sudovoi ekspertizy ta kryminalistyky* [Specifics of the Principles of Forensic Psychological Expert Activities] : zb. Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Odesa, 05.09.2024). Odesa. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/320/9272/21031-1> [in Ukrainian].
- Yevsiukov, O. F. (2020). *Psykholohiia* [Psychology] : navch. posib. Xarkiv [in Ukrainian].
- Zherebko, O. I. (2010). *Sudovo-ekspertna diialnist: sutnist, pryntsypy, orhanizatsiini osnovy* [Forensic expert activity: essence, principles, organizational grounds] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
- Zhuravel, M. V. (2013). Pryntsyp zakonnosti v protsesi rozvytku derzhavnoho upravlinnia v Ukraini [The principle of legality in the process of development of State administration]. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia»*. T. 13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2013_13_24 [in Ukrainian].

Євсюков, О. (2025). Взаємозв'язок принципів судово-експертної діяльності та психологічної науки із завданнями судово-психологічних експертних досліджень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 1 (38). С. 139—158. DOI: 10.32353/khrife.1.2025.10.